

УДК 802.0-801.561.3

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/60-3-20>

Ірина МОРОЗОВА,

orcid.org/0000-0002-1905-7563

доктор філологічних наук,

професор кафедри граматики англійської мови

Одеського національного університету імені І.І. Мечникова

(Одеса, Україна) *morro@ukr.net*

Дар'я СТРАЩЕНКО,

orcid.org/0000-0002-5008-6522

студентка IV курсу факультету романо-германської філології

Одеського національного університету імені І.І. Мечникова

(Одеса, Україна) *dasha.strashhenko01@gmail.com*

**ЛІНГВАЛЬНІ ШЛЯХИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ТЕМАТИЧНИХ
ВУЗЛІВ У ВІРТУАЛЬНОМУ ДІАЛОЗІ
(НА МАТЕРІАЛІ КІНОСТРІЧКИ «ЩОДЕННИКИ ПРИНЦЕСИ 2:
ЯК СТАТИ КОРОЛЕВОЮ» (2004))**

Будь-яка думка, виражена словами, є силою,
вплив якої не має меж.

Дж. Рокфеллер

Представлена робота присвячена розгляду лінгвальних засобів досягнення ефективності у віртуальних діалогах у тематичних вузлах на матеріалі фільмового матеріалу «Щоденники принцеси 2: Як стати королевою». Матеріалом дослідження є 50 хвилин екранного часу. Концептуально робота спирається на філософське положення про нерозривний зв'язок мови, мовлення і мислення, логічним наслідком котрого є можливість здійснення мовленнєвого впливу на свідомість співрозмовника. У фокусі дослідження – виокремлення вербальних засобів здійснення мовленнєвого впливу задля досягнення результативності діалогічного спілкування.

Відомо, що завдяки мовленнєвій комунікації змінюється внутрішній світ комунікантів, їхні психологічні й соціальні орієнтири в суспільстві, а також створюється певний імідж мовця, який відповідно сприймається його оточенням. Шляхом залучення певних мовленнєвих технік можна переконати свого співбесідника у власній позиції та навіть повністю змінити когнітивну картину світу іншої людини.

Актуальність роботи зумовлена лінгво-гносеологічною важливістю проблем оптимізації вербального спілкування, а також підсилюється практичними потребами підготовки спеціалістів у проведенні ділових бесід, переговорів та дискусій.

Робота сконцентрована на виявленні можливих лінгвальних шляхів досягнення ефективного спілкування задля реалізації мовцем своєї комунікативної інтенції. Поняття ефективності не ототожнюється з загальним результатом вербального спілкування в діалозі, а розуміється як оцінка реалізації комунікативної інтенції у певному тематичному вузлі. Кожний тематичний вузол, у свою чергу, характеризується змістовною завершеністю та синтаксично виражається у вигляді набору діалогічних єдностей.

Отже, дослідження зосереджено на аналізі конкретних мовленнєвих стратегій, які обирає мовець, та їх результативності у тематичному вузлі.

У ході роботи були виявлені особливості різних вербальних технік досягнення ефективності спілкування у мовленнєвих партіях головних героїнь кінострічки та проаналізовані виграшні стратегії, що використовувалися ними у певних ситуаціях протягом сюжетного розвитку. Зроблено висновок, що пріоритетною стратегією спілкування у фільмовій стрічці є стратегія м'якого аргументування, яке виявилось ефективним у більшості діалогічних фрагментів, що аналізувалися.

Ключові слова: мовленнєва стратегія, аргументування, тематичний вузол, діалог, ефективність спілкування, вербальна техніка.

Irina MOROZOVA,
orcid.org/0000-0002-1905-7563
Doctor of Philological Sciences,
Professor at the Department of English Grammar
Odesa Mechnikov National University
(Odesa, Ukraine) morpo@ukr.net

Daria STRASHCHENKO,
orcid.org/0000-0002-5008-6522
4th year student of the Faculty of Romano-Germanic Philology
Odesa Mechnikov National University
(Odesa, Ukraine) dasha.strashhenko01@gmail.com

LINGUAL WAYS OF VERBAL EFFECTIVENESS IN THEMATIC CYCLE OF THE VIRTUAL DIALOGUE (BASED ON THE FILM “PRINCESS DIARIES 2: ROYAL ENGAGEMENT” (2004))

The presented work is devoted to the analysis of lingual ways of achieving communicative effectiveness in thematic cycles in the virtual dialogues in the film strip «Princess Diaries 2: Royal Engagement». The actual material of the research covers 50 minutes of the screen time. Conceptually, the work is based on the philosophical principles on the intrinsic connection of language, speech and thinking, the logical consequence of which is the possibility of the verbal impact on the interlocutor's cognition. The work is focused on defining lingual means of the speech influence for the purpose of achieving effectiveness of dialogue communication.

It is known that the speech communication may change the inner world of communicators, their psychological and social orientations in the society, and also creates a certain image of the speaker, which is accordingly perceived by his/her environment.

By using certain speech techniques, one can convince the interlocutor of one's own position and even completely change the cognitive picture of the other person's world. The urgency of the work undertaken is motivated by the linguistic and gnoseological importance of the problems of optimizing the verbal communication, and is also reinforced by the practical needs of training specialists in carrying on business conversations, negotiations and discussions. The work is focused on singling out the possible lingual ways of achieving effective communication in order for the speaker to realize his/her communicative intention.

The concept of effectiveness in this work is not associated with the general result of verbal communication in the dialogue, but is understood as evaluation of the implementation of the communicative intention in a certain thematic cycle. The latter, in its turn, is characterized by a certain semantic completeness and is syntactically expressed as a set of dialogue units.

Therefore, the research is focused on the analysis of specific speech strategies chosen by the speaker and their effectiveness in the thematic cycle.

In the course of this work, we have highlighted peculiarities of various verbal techniques used by the female main characters of the film for the purpose of increasing effectiveness of their speech parties. We have also studied the winning strategies used by them in certain situations during the development of the plot.

The work results in the conclusion that the priority strategy of the effective communication in the film strip is the strategy of soft argumentation, which turns out to be successful in most of the dialogue fragments considered.

Key words: *speech strategy, argumentation, thematic cycle, dialogue, effectiveness of communication, verbal technique*

Постановка проблеми. Проблеми вербального впливу завжди притягувала науковців з багатьох країн світу, серед інших згадаємо М. Оліяр (2016), І. Б. Морозову (2009, 2013, 2016), Є. Ю. Абрамову (2021), Ф. С. Бацевича (2009) та ін. Попри вагомий внесок багатьох вчених в розробку теорії мовленнєвої комунікації, багато аспектів цієї проблеми поки що не отримали достатнього висвітлення.

Аналіз досліджень. Розвиток сучасного світу у сфері комунікації та взаємодії між людьми призвів до того, що з'являється нагальна потреба у дослідженні нових комунікативних практик, що уможливають переконання співрозмовника,

розкриття його таємних намірів та навіть змінювання загального світогляду людини саме за допомогою діалогічного спілкування. Протягом бесіди партнери з комунікації обмінюються не тільки інформацією, але й емоціями, почуттями, стають ближче один до одного. У результаті цього процесу мовець, з одного боку, відкривається своєму співрозмовникові, а з іншого надає останньому можливість здійснювати на нього емоційний або інформаційний вплив. Таким чином, проблема досягнення ефективності діалогічного мовлення за допомогою використання певних гуманітарних технік набуває особливого значення.

Мета дослідження – встановлення ефективних технік реалізації мовцем своєї комунікативної інтенції у персональному діалозі, а також виокремлення вербальних засобів здійснення мовленнєвого впливу задля досягнення ефективності діалогічного спілкування.

У процесі дослідження вирішувались наступні **завдання**:

– конкретизувати поняття «ефективність спілкування», «мовленнєва стратегія», «тактика спілкування», «тематичний вузол»;

– виявити квантитативне відношення успішних та неуспішних тематичних вузлів протягом діалогічного спілкування;

Виклад основного матеріалу. Протягом діалогу кожний партнер намагається реалізувати свою комунікативну інтенцію, яка досягається залученням макросистеми різнорівневих мовленнєвих одиниць, завдяки якій здійснюється концептуальне насичення інформаційної та емоційної структури вербального спілкування. Вирішення проблеми дослідження у роботі здійснюється згідно концепції невід’ємного взаємозв’язку між мовою та свідомістю.

Задля отримання об’єктивних та вірогідних висновків в процесі аналізу використана **комплексна методика**, яка спирається на когнітивно-комунікативний підхід до мовних і мовленнєвих явищ та передбачає залучення **загальнонаукових** методів дослідження (*індукції, дедукції та функціонального підходу*) і **спеціально лінгвістичних методик аналізу** (*контекстуального, дескриптивного, компаративного, та ін.*).

Відомо, що запорукою валідності будь-якого дослідження є однозначність термінологічного апарату, що використовується у процесі аналізу. Отже, насамперед, необхідно з’ясувати дефініції таких понять, як «ефективність спілкування», «мовленнєва стратегія та тактики спілкування», а також «тематичний вузол», які безпосередньо розглядаються у дослідженні.

Ефективність мовленнєвої комунікації є багатопланове явище, яке можна уявити як поступове досягнення мовцями різних рівнів комунікативної мети спілкування. Інакше кажучи, під ефективною мовленнєвою комунікацією розуміється досягнення адекватного сприйняття змісту та адекватна інтерпретація повідомлення, що передається. Правильна інтерпретація вважається здійсненою, якщо реципієнт трактує головну ідею тексту відповідно до задумки комунікатора. На думку Дж. Тамперса: «оптимізація комунікації з очевидністю включає в себе знання співбесідниками мовленнєвих стратегій або стратегій спілку-

вання, що передбачають обов’язкове врахування адресата» (Тамперс, 2016: 18–19). Отже, реальне та віртуальне діалогічне спілкування можна розглядати як ланцюжок тематичних вузлів, кожний з яких є маркером ефективності. При такому розумінні ефективності результат обміну репліками може розглядатися як *ефективний* (комунікативний лідер досягає кінцевої інтенції) та *неефективний* (інтенція залишається нереалізованою).

За визначенням І. Б. Морозової, ефективністю спілкування є досягнення успішної реалізації комунікативної інтенції. При цьому, поняття ефективності не отожднюється з результатом вербального спілкування в діалозі, а розуміється як оцінка реалізації комунікативної інтенції у певному тематичному вузлі (Морозова, 2016: 3). Кожний тематичний вузол, у свою чергу, характеризується змістовною завершеністю та синтаксично виражається у вигляді набору діалогічних єдностей (Морозова, 2009: 125).

У процесі діалогічного спілкування партнери по комунікації намагаються переконати один одного у своєму баченні ситуації, у власній точці зору, а також змінити внутрішню картину світу співбесідника. Щоб виграти таку комунікативну гру, вони застосовують різноманітні стратегії та тактики. За нашими спостереженнями, успішність діалогу залежить від кількості успішних комунікативних вузлів, так званих комунікативних перемог: чим їх більше, тим більша ймовірність реалізації мовцем його комунікативної інтенції. Під інтенцією розуміється «намір мовця, а також обраний ним для реалізації цього наміру план мовленнєвої поведінки» (Морозова, 2013: 3).

Замість тематичного вузлу, Дж. Левіс та Дж. Месон оперують поняттями «мовленнєвого ходу», розглядаючи вербальну комунікацію у термінах «гри» (game) або «поєдинку» (battle), виділяючи при цьому переможця та того, хто програв (Морозова, 2016: 3). Зі свого боку, ми вважаємо розгляд «тематичного вузла» більш доречним, тому, що на відміну від комунікативного ходу, передбачає аналіз результату взаємодії обох партнерів.

Під комунікативною стратегією зазвичай розуміють генеральну лінію мовленнєвої поведінки, обрану комунікантом для реалізації своєї кінцевої мовленнєвої інтенції (Морозова, 2013: 2). Комунікативна тактика, у свою чергу, розглядається як конкретний прийом, що використовується співрозмовником в рамках заданої комунікативної стратегії (Абрамова, 2021: 3). Стратегії та тактики обираються партнерами по комунікативній взаємодії відповідно до мовленнєвої та екстралінгвальної ситуації бесіди. Ф. С. Бацевич розглядає

комунікативну стратегію як оптимальну реалізацію інтенцій мовця щодо досягнення конкретної мети спілкування, тобто контроль і вибір дієвих ходів спілкування та гнучкої їх видозміни в конкретній ситуації (Бацевич, 2009: 133).

Традиційно *мовленнєва стратегія* трактується як «усвідомлення ситуації в цілому, виявлення напрямку розвитку та організації впливу в інтересах досягнення мети спілкування» (Морозова, 2013: 2). Інакше кажучи, мовленнєва стратегія – це генеральна лінія комунікативної поведінки, якої дотримується мовець протягом бесіди.

У залежності від *мети* наукової розвідки дослідники обирають різні класифікації стратегій та тактик мовлення. Серед інших стратегій, які виокремлюють у теорії комунікації, згадаємо *інструментальні*: презентації, маніпуляції та конвенції; основні та допоміжні стратегії. (Морозова, 2013: 3); *нарративну* (оповідну) *описову*, *аргументативну* стратегії (Кіщенко, 2018), а також *прагматичні стратегії впливу* Ф. С. Бацевича, в основі яких лежить презентація інформації та інші (Морозова, 2013: 3).

Узагальнюючи усі існуючі стратегії, бачимо, що їх можна представити згідно з репрезентацією в них «принципів та максим спілкування» Г. П. Грайса, серед яких важливу роль грає Принцип Кооперації з його постулатами, які поділяються на чотири категорії:

- кількість – «Не говори більше або менше, ніж того потребує ситуація»;
- якість – «Висловлювання має бути істинним»;
- відношення – «Не відклоняйся від теми»;
- спосіб – «Висловлюйся зрозуміло». (Grice, 1975).

Мовленнєві засоби реалізації комунікативних стратегій і тактик цілеспрямовано добираються мовцем як ініціатором спілкування відповідно до мети, стилістичного спрямування, характеру адресата, комунікативної ситуації та досвіду таким чином, щоб вони максимально точно виразили його інтенцію (Оліяр, 2016: 3). Звісно, що залежно від обставин і загального напрямку діалогу, мовець може змінювати стратегію спілкування. Проте на певному відрізку діалогу цілком можливо визначити, який саме тип стратегії обрано комунікантом для досягнення своєї мовленнєвої інтенції.

У своєму дослідженні ми спиралися на класифікацію, запропоновану І. Б. Морозовою, що найбільш відповідає меті даного дослідження і є зручною для практичного визначення стратегій, використаних у фільмовому відрізку, що аналізується.

Звідси, мовленнєві стратегії у процесі аналізу поділено на два базові типи: стратегію *кооперація*, або *конформізм*, та стратегію *аргументування*.

Стратегія *конформізму* за своєю суттю є виразом солідарності. В процесі її реалізації співрозмовники вдаються, головним чином, до тактики комунікативної згоди, взаємної поваги, взаємопоступок (Морозова, 2013: 3).

Стратегія *аргументування* передбачає реалізацію тактик незгоди, контр-запитань ухилення від відповіді, тощо. Використання цієї стратегії передбачає зіткнення думок та протиставлення одних повідомлень іншим. Проте, ця стратегія неоднорідна. Аргументування фактично об'єднує дві можливі лінії мовленнєвої поведінки: стратегію *жорсткого* та стратегію *м'якого* аргументування (Морозова, 2013: 4).

Жорстке аргументування передбачає тактики особистісного пресингу, загроз, що цілком логічно призводить до того, що співрозмовники виявляються у стані комунікативного конфлікту. Негативною стороною використання стратегії жорсткого аргументування є збільшення ймовірності виникнення конфлікту сторін, комунікативного «блоку» та розриву комунікації (Морозова, 2013: 4).

У процесі *м'якого аргументування* комунікативний партнер «обеззброює» опонента логікою, зверненням до морального аспекту справи, іноді навіть пускаючи в хід сльози та благання. Непомітно для себе людина, на яку здійснювали переконуючий мовленнєвий вплив, приймає позицію співрозмовника, а згодом визначає її вже як власну. Зазначимо, що комплімент можна розглядати як особливу тактику м'якої аргументації, яку використовують задля зваблення співрозмовника, що в кінцевому підсумку, забезпечує успішність мовленнєвої комунікації (Абрамова, 2021: 3).

Наведемо приклади стратегії м'якого аргументування:

Ніколас: Fantastic party.

Мія: It is.

Ніколас: You two make such a lovely couple.

Мія: We do. Thanks.

Ніколас: It's a shame you're not attracted to him.

Мія: I know, it..

Як бачимо, легкий докір Ніколаса Деверо змушує Мію відчувати свою провину, що вона не кохає Ендрю, чоловіка, якого сама обрала в якості свого супутника в управлінні країною.

Розглянемо успішність використання обраної стратегії у конкретній ситуації.

У цьому тематичному вузлі комунікативна інтенція учасника розмови – це дізнатися правду

від принцеси Мії. Він використовує комплімент як тактику м'якої аргументації, через що героїня розслабляється та випадково розповідає правду. Таким чином, звернення до стратегії м'якого аргументування у бесіді виявилось максимально ефективним для співрозмовника принцеси.

Стратегія *жорсткого аргументування*, за нашими спостереженнями, використовувалася не так часто у кінострічці, як м'якого. Розглянемо її успішне використання у фрагменті діалогу між принцесою Мією та королевою Кларісою:

Королева Кларіса: When are you going to start acting responsibly? Hiding in a closet with a man who is not your betrothed? Coming out of a fountain dripping wet with the same man, who is not your betrothed?

Мія: Do you think I plan for this kind of stuff to happen? I lost it. Sometimes you just lose it.

Королева Кларіса: You can't afford to lose it. Other people lose it. We're supposed to find it. People look up to us, and we're held to higher standards of behavior. Can you try to grasp that concept?

Мія: The concept is grasped.

Леді Кларіса невдоволена поведінкою Мії і використовує стратегію жорсткого аргументування, поводячись з королівською гідністю. Вона нагадує своїй онучці, як саме повинні себе поводити представники правлячого кола. Мія відчуває сором, внаслідок того, що зневажила свою родину, а королева успішно реалізує свою комунікативну інтенцію.

У фільмовому відрізку, що аналізується, також зафіксовано використання стратегії кооперації, або конформізму. Розглянемо яскравий приклад її вербалізації у діалозі між головною героїнею та її нареченим у тематичному вузлі, наведеному нижче:

Мія: Andrew, wait. Everyone deserves the chance to find true love, right?

Ендрю: Yes.

Мія: Including us?

Ендрю: Thank you. For, for, uh... saving me from doing the proper thing for once in my life. Now all I have to do is tell Mummy.

Мія: I have to tell everyone else.

Мія та Ендрю: Good luck.

Головна героїня застосовує стратегію кооперації, прийшовши разом з молодим аристократом до компромісного вирішення ситуації, в якій вони опинилися. Мія ставить питання, якими натякає на можливість бути вільними від шлюбу заради особистісного щастя і права на справжнє кохання. Ендрю, у свою чергу, докладає максимум зусиль для кооперації, про що свідчать його відповіді на слова головної героїні. Розуміємо, що комунікація виявилась ефективною.

У результаті проведеного дослідження зроблено наступні висновки. *М'яке аргументування* є пріоритетною стратегією у фільмових діалогах. Вона застосовується протягом фільму задля вербального впливу у 84,6%. У свою чергу, *стратегія кооперації* використовується значно рідше, тільки у 9,62% діалогів. Щодо стратегії жорсткого аргументування, ця лінія мовленнєвої поведінки – крайня міра для героїнь фільму, осіб королівської крові. Попри свій високий соціальний статус, вони користуються жорстким пресингом лише у 5,76%. Зазначимо, що у розглянутих епізодах фільму у 72,8% діалогічне мовлення героїнь виявилось успішним та комунікативна інтенція була реалізована.

Висновки. Узагальнюючи наукові спостереження проведеного дослідження та отримані результати, можна зробити наступні висновки. Найбільш вигірною є стратегія м'якого аргументування, яка є домінуючою у $\frac{3}{4}$ всіх тематичних вузлів, наявних у матеріалі кінострічки. Інші різновиди комунікативних стратегій, а саме: стратегії жорсткого аргументування та кооперації, використовуються значно менше, не завжди забезпечуючи комунікативну перемогу у тематичному вузлі. Таким чином, можна зробити узагальнення, що успішність діалогічного спілкування залежить від правильного вибору та використання комунікативних стратегій.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Абрамова Є. Ю. Комплімент як ефективна тактика ділового спілкування: стаття. Сімферополь: Гельветика, 2021. Вип. 32. 101–106 с.
2. Бацевич Ф. С. Основи комунікативної лінгвістики. К.: Академія, 2009. 376 с.
3. Кіщенко А. М. Мовленнєві стратегії комунікативної поведінки адресата в художній комунікації (на матеріалі сучасної української прози): стаття. Одеса: Вісник ОНУ. Сер.: Філологія. 2018. Т. 23, вип. 2(18). 6 с.
4. Морозова І. Б. Мовленнєві механізми успішного діалогізування: стаття. Херсон, ХДУ, 2013. Вип. 20. 125–128 с.
5. Морозова І. Б. Парадигматичний аналіз структури і семантики елементарних комунікативних одиниць у світлі гештальт-теорії в сучасній англійській мові: монографія. Одеса : Друкарський дім, 2009. 384 с.
6. Оліяр М. Стратегії і тактики мовної комунікації: стаття. Івано-Франківськ, 2016. 5 с.
7. Морозова І. Б. Як сказати так, щоб вас почули: синтаксичні принципи ефективності мовленнєвого спілкування: стаття. 2016. 7 с.

8. Grice H. P. Logic and conversation. In: "Syntax and semantics", v. 3, ed. by P. Cole and J. L. Morgan, N. Y., Academic Press, 1975.
9. Tampers L. The Strategy of Speech Communications. Psychological Study. New York: Ithaca, 2006. 205 p. [2nd ed].

REFERENCES

1. Abramova Ye. Yu. Kompliment yak efektyvna taktyka dilovoho spilkuvannya [Compliment as an effective tactic of business communication]: statyya. – Simferopol': Hel'vetyca, 2021. Vyp. 32. 101–106 pp. [in Ukrainian].
2. Batsevich F. S. Osnovy kommunikativnoyi lingvistyky [Fundamentals of communicative linguistics]: K.: Akademiya, 2009. 376 p. [in Ukrainian].
3. Kishchenko A. M. Movlennyevi stratehiyi komunikativnoyi povedinky adresata v khudozhniy komunikatsiyi (na materialy suchasnoyi ukrayins'koyi prozy) [Speech strategies of the addressee's communicative behavior in artistic communication (on the material of modern Ukrainian prose)]: statyya. – Odesa: Visnyk ONU. Ser.: Filolohiya. 2018. T. 23, vyp. 2(18). 6 p. [in Ukrainian].
4. Morozova I. B. Movlennyevi mekhanizmy uspishnoho dialogizuvannya [Speech mechanisms of successful dialogue]: statyya. Kherson: KHDU, 2013. Vyp. 20. 125–128 pp. [in Ukrainian].
5. Morozova I. B. Paradyhmachnyy analiz struktury i semantyky elementarnykh komunikativnykh odynyts' u svitli heshtal't-teoriyi v suchasniy anhliys'kiy movi [Paradigmatic analysis of the structure and semantics of elementary communicative units in the light of Gestalt theory in modern English]: monohrafiya. Odesa : Drukars'kyy dim, 2009. 384 p. [in Ukrainian].
6. Oliyar M. Stratehiyi i taktyky movnoyi komunikatsiyi [Strategies and tactics of language communication]: statyya. – Ivano-Frankivs'k, 2016. 5 p. [in Ukrainian].
7. Morozova I. B. Yak skazaty tak, shchob vas pochuly: syntaktychni pryntsypy efektyvnosti movlennyevoho spilkuvannya [How to say to be heard: syntactic principles of the effectiveness of speech communication]: statyya. 2016. 7 p. [in Ukrainian]
8. Grice H. P. Logic and conversation. — In: "Syntax and semantics", v. 3, ed. by P. Cole and J. L. Morgan, N. Y., Academic Press, 1975.
9. Tampers L. The Strategy of Speech Communications. Psychological Study. New York: Ithaca, 2006. 205 p. [2nd ed].